

Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії
педагогічних наук України
Україна, 01033, Київ-33, вул. Паньківська, 2.
Тел. +380 (44) 288 3320

Ел. пошта: problem_deviant@ukr.net

Сайт: <http://www.inpsy.com.ua>

Автор: Рябовол Тетяна Анатоліївна, старший науковий співробітник
лабораторії психології дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології ім.
Г.С. Костюка.

Адреса: м . Тараща вул. Січнева, 19. Тел: 0674067935,
ел. адреса rta2008@ukr.net

Анотація. Викладені у формі тез результати теоретичного дослідження впливу настанов та переконань суб'єкта на достовірність прогнозу в дорослому та дитячому віці. Зокрема, йдеться про феномен самоздійснюючого пророцтва, настанови та переконання індивіда сформовані у сім'ї та школі.

Sammary.The results of a theoretical study of the influence of the subject's guidelines and beliefs on the reliability of the prognosis in adulthood and childhood are presented in the form of abstracts. In particular, it is about the phenomenon of self-fulfilling prophecy, guidelines and beliefs of the individual, formed in the family and school.

Вплив настанов та переконань на достовірність прогнозу в дорослому та дитячому віці.

Життя сучасної людини – це щоденний виклик через безперервні зміни суспільних стереотипів, норм, законів, які, в свою чергу, призводять до перевероту у світогляді та необхідності його перегляду. Щоденне життя настільки стрімке, і щоб не залишитись на його узбіччі, необхідно вміти прогнозувати, як мінімум, найближче майбутнє. А для того, щоб досягти успіху, бажано прогнозувати своє життя на кілька років вперед.

Особливістю нашого часу є те, що з одного боку, ми розуміємо, що не можемо передбачити майбутнє, а з іншого, переживаємо про це. Зі зростанням швидкості життя та обсягу інформації, яку щоденно переробляє людина, контролювати процес стає все важче. «Не випадково зараз такими популярними є футурологи, які намагаються зрозуміти, що ж буде далі. – пише Л. Петрановська [2]. Але сучасній людині простого виживання замало, щоб успішно адаптуватися в цьому непростому процесі, їй потрібно не тільки вижити, але й спланувати своє подальше життя в умовах таких випробувань. «І в ситуації таких швидких змін, такої непередбачуваності, такої багатозначності дорослі нервують, вони не знають, що буде далі. Коли батьки нервують, вони починають тиснути на дітей, вимагаючи від них відповідності майбутньому, про яке ніхто нічого не знає» [2].

Здатність передбачати майбутнє досі залишається загадкою, незважаючи на численні наукові дослідження вітчизняних та закордонних вчених. А в умовах нестабільності деякі з них [1] пропонують замість розвитку аналітичних здібностей та функції прогнозу розвивати гнучкість пристосування до неочікуваних подій і явищ. Прогнозуючи їх подальше наростання, пропонують формувати вміння виживати в умовах катаклізмів та катастроф світового масштабу.

Погоджуючись з думкою про необхідність формування стресостійкості, гнучкості та адаптивності індивіда, ми все ж будемо відстоювати позицію важливості для сучасної людини розвитку здатності до прогнозу, моделювання, цілепокладання та планування власного життя. Аналіз минулого досвіду та прогноз майбутнього стають вкрай необхідними функціями сучасної людини. Адже вважаємо, що саме особистість має пріоритетне право керувати власним життям, та й виживання в умовах катастроф також багато в чому залежить від розвиненої здатності передбачати події, результат своїх дій та їх впливу на навколишнє у майбутньому.

В сучасній психології існує два підходи до вивчення явища прогнозу: бачення його, як функції когнітивної сфери, та, як продукт взаємодії емоцій, думок і особистого досвіду індивіда, що проявляється в очікуваннях від подальшого життя.

Популярна фраза про те, що прогноз справа невдячна наштовхнув на думку розглянути випадки, коли прогноз справджується. Мова йтиме про феномен самоздійснюючого пророцтва. Його досліджували в ході спеціальних експериментів закордоном. Результати вражали експериментаторів тим, що передбачення щоразу підтверджувались. Розглядаючи більш детально прогнозований процес, вчені виявили психологічний механізм даного явища. Причиною здійснення передбачень стали настанови того, хто прогнозував розвиток подій та був їх учасником. Адже саме переконання суб'єкта впливали на його поведінку. Під їхнім впливом, не усвідомлюючи своїх дій, суб'єкт корегував свою поведінку таким чином, що ситуація складалася так, що підтверджувала його прогноз. Якщо суб'єкт пророкував невдачу, то саме вона і траплялася, якщо настанова була на успіх, то в результаті все закінчувалось успіхом. Експерименти стосувалися як не тільки власних дій суб'єкта в тому чи іншому процесі, але і його впливу на інших осіб, наприклад, досягнень учнів, яких учитель вважав успішними або навпаки. Причому учасники експерименту діяли абсолютно чесно, без ніяких фальсифікацій. Вони просто щиро вірили, були твердо переконані у прогнозі результату і підсвідомо вибирали саме такі дії і таким чином аби підтвердити те, у що вірили.

Вказані експерименти з вивчення самоздійснюючих пророцтв стосувалися дорослих. Що ж стосується дітей та підлітків, ми не маємо інформації, що подібні дослідження у них проводились. Попередні наукові розвідки показали, що доцільно вивчати здатність до прогнозу, як усвідомлений механізм, починаючи зі старшого підліткового віку. У дітей молодшого віку розвиток і когнітивної і емоційно-вольової сфер ще не

дозволяє самостійно усвідомлювати та доволіно керувати виникненням очікувань.

В цей час пріоритетну роль в процесі прогнозування відіграють установки, які вже підсвідомо утворилися в результаті засвоєння ранніх емоційно насичених життєвих ситуацій. Тепер індивід прогнозує майбутнє способом відтворення вже пережитого та присвоєного сприймання світу, переважно це стосується установок, що виникли в результаті раннього психотравматичного досвіду. Травма залишає свій відбиток у сприйманні, пам'яті, мисленні, а найбільше в емоційному світі маленької людини. Пріоритетною, хоч і не усвідомленою установкою стає бажання вижити, вижити саме тим способом, який допоміг цьому в травматичній ситуації. Як показує практика змінити таку установку, хоч вона вже й заважає подальшому життю, доволі непросто у навіть корекційній роботі. Таким чином дитина потрапляє у певну часову та просторову пастку, замком на якій є її установка.

На розвиток функції прогнозу впливають також сімейні традиції та сценарії, що традиційно повторюються з покоління в покоління, вбудовуються в генетичну пам'ять, формують ментальність. Варто також зазначити, що очікування можуть перейматися та не усвідомлено засвоюватись в процесі ідентифікації зі значимими дорослими. В психології та психотерапії описано такий феномен, як травми покоління, коли дитина проживає страхи, втілює настанови своїх батьків, бабусь та дідусів. Таким чином вона проживає сучасне життя за правилами та стандартами минулих літ, очікує від сучасників поведінки прийнятної для попередніх поколінь. Попередні покоління жили в умовах воєн, та тоталітаризму, де тривале планування не мало сенсу, наступні – в умовах, коли все за них вирішувала держава, коли для виживання корисною ставала пасивність та завчена безпорадність. Зрозуміло, що подібні очікування заважають розвитку прогнозу дезорієнтують дитину, стають причиною дезадаптації в соціумі.

Не зайво також згадати про вплив на формування очікувань у дитячому віці такої емоції як нудьга, яка виникає у дитини, коли їй забороняють якусь діяльність, спрямовану на пізнання світу, яку дорослі вважають шкідливою або небезпечною. Відсутність інтересу до навколишнього світу та процесу його пізнання призводить до вигадування психологічних ігор та життєвих сценаріїв стверджує Е. Берн. Зрозуміло, що очікування, що до поведінки людей в такій грі вже передбачені самою грою, таким чином прогнозовані.

В дизфункційних сім'ях, проблема розвитку прогнозу, цілепокладання та осмисленості життя – сімейна проблема. За умови ж педагогічної занедбаності, в сім'ях алкоголіків або психічнохворих батьків, розумовим розвитком дитини не займається ніхто. Незформованість цієї функції у батьків, призводить до того, що діти наслідують її відсутність у поведінці дорослих, та й самі дорослі не знають, що цю здатність варто розвивати у дітей. Але сучасне покоління живе в нових реаліях, в часи таких стрімких суспільних змін, що життєвий досвід попередніх поколінь стає непотрібним баластом для молодших.

Шкільне навчання у більшості загальноосвітніх закладів поки що не забезпечує учнів уміннями та навичками прогнозувати, планувати та ставити життєві цілі. Втім, якщо окремі предмети такі, як логіка, інформатика, можуть допомагати розвивати мислення та його функції, то підлітки, схильні до правопорушень не виявляють інтересу до навчання.

Втім ми не можемо стверджувати, що система установок настільки стійка та ригідна, що вже не змінюється, адже і дитина, і підліток продовжує пізнавати навколишній світ, та формувати нові настанови і переконання. Зокрема в підлітковому віці активно освоюються правила та основи соціальної взаємодії з ровесниками, старшими та меншими навколишніми людьми. Формуються настанови на взаємини з ними, переконання у їхніх та власних діях, які стануть основою очікувань від себе та інших у соціальній взаємодії. А вже існуючі установки та переконання впливають на сприймання особливостей поведінки, емоційних реакцій і т. п. і, відповідно,

формують очікування розвитку ситуації та результатів від подальшої взаємодії.

Література

1. Дмитрий Леонтьев. Вызов неопределенности как центральная проблема психологии личности. Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. 2007. № 1 (10). С. 121-130.

2. Л. Петрановская. Ми готуємо дітей до позавчорашнього світу. Освіта Одещини. Інтернет джерело посилання від 15.03.2020 <http://odessaedu.net/uk/article/liudmila-petranovska-mi-gotuemo-ditei-do-pozavchor.html>